

महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग
शासन निर्णय क्र अप्रक्षे-२००५/प्रक्र.१५८/जल-२०
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक : २९ सप्टेंबर, २००७

वाचा -

शासन निर्णय, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग क्रमांक -

- १) अप्रक्षे १००१/प्रक्र१०९/२००१/जल-२० दिनांक १९ ऑक्टोबर २००१
- २) अप्रक्षे १००२/प्रक१२३/२००२/जल-२० दिनांक १९ सप्टेंबर २००२
- ३) अप्रक्षे १००३/प्रक१३६/जल-२० दिनांक १४ नोव्हेंबर २००३
- ४) समिती-१००५प्रक५/जल-२० दिनांक २३ फेब्रुवारी २००५,
- ५) अप्रक्षे १००४/प्रक१३७ भाग-२/२००४ दिनांक २४ जून २००५ व २५ जुलै २००५
- ६) जसंप २००६/प्रक६/जल२०, दिनांक ३ जून २००६
- ७) शासन पत्र अप्रक्षे२००५/१५८/जल-२० दिनांक १९ एप्रिल, २००६

प्रस्तावना

पाणलोट क्षेत्राचा सर्वांगिण विकास करण्यासाठी गेल्या अनेक वर्षांपासून केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध योजना राबविण्यात येतात. केंद्र शासनाच्या १९९५ व १९९९ च्या मार्गदर्शक सूचनानुसार केंद्र पुरस्कृत अवर्षण प्रवण क्षेत्रविकास कार्यक्रम (DPAP) आणि एकात्मिक पडिक जमीन विकास (IWDP) कार्यक्रमांतर्गत (यापुढे या कार्यक्रमांस DPAP/IWDP असे संबोधिण्यात येईल) अशासकीय संस्था व मातृसेवाभावी संस्थाचा मोठ्या प्रमाणावर सहभाग घेण्यात येत असे. पाणलोट विकासाच्या कामाला गती देण्यासाठी राज्य शासनाने संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील दिनांक १९ ऑक्टोबर, २००१ च्या शासन निर्णयान्वये मातृसेवाभावी संस्था ही संकल्पना स्वीकारली व राज्यातील प्रतिथयश आणि नामांकित अशा मातृसेवाभावी संस्थाची निवड केली. तर संदर्भाधीन २ येथील दिनांक १९ सप्टेंबर, २००२ चे शासन निर्णयाब्दारे या संस्थाची कर्तव्ये, मानधन इ बाबी निश्चित केल्या.

२. सन २००३ मध्ये केंद्र शासनाने जुन्या मार्गदर्शक सूचनांमध्ये बदल करून हरियाली या कार्यक्रमाद्वारे नवीन मार्गदर्शक सूचना अंमलात आणल्या. यामध्ये केंद्र शासनाने DPAP/IWDP अंतर्गत प्रकल्प कार्यान्वयन यंत्रणा (PIA) नियुक्तिसाठी प्राथम्यक्रम निश्चित केले आहेत. यानुसार पंचायत राज संस्था, शासकीय विभाग व या दोन्ही यंत्रणा तयार नसल्यास अशासकीय संस्थांची नियुक्ती केंद्र शासनाच्या मान्यतेने करण्याची मुभा आहे. तसेच केंद्र शासनाने मातृसेवाभावी संस्थांची संकल्पना अमान्य केली. केंद्र शासनाच्या या नवीन धोरणामुळे राज्यातील अशासकीय संस्थांना DPAP / IWDP अंतर्गत पाणलोट विकासाचे काम देणे दुरास्पात झाले. मात्र राज्यामध्ये या क्षेत्रातील नामवंत अशासकीय संस्था तसेच त्यांनी केलेल्या कामाची गुणवत्ता लक्षात घेता त्यांचा उपयोग पाणलोट विकासासाठी कसा करता येईल यासाठी महासंचालक, यशदा यांचे अध्यक्षतेखाली एक अभ्यास गट शासनाने संदर्भाधीन ४ येथील शासन निर्णय दि. २३ फेब्रुवारी २००५ अन्वये नेमला. या अभ्यास गटाने दि. २५ एप्रिल २००५ रोजी त्यांच्या शिफारशी शासनाला सादर केल्या. यात अशासकीय संस्थांना पाणलोट विकास कार्यक्रमातर्गत प्रशिक्षण, सामाजिक संघटन, तांत्रिक मार्गदर्शन इ. कामे देणे शक्य आहे असे आढळून आल्यावर संदर्भाधीन ५ येथील दिनांक २४ जून २००५ चे शासन निर्णयाब्दारे अशासकीय संस्थांचे निवडीचे निकष, कर्तव्ये, निवड प्रक्रिया इ. बाबत सूचना निर्गमित केल्या.

३. पाणलोट विकासाच्या यशस्वी अंमलबजावणीसाठी सातत्याने प्रभावी प्रशिक्षण देण्याची निकड लक्षात घेऊन यशदा, पुणे व बनामती, नागपूर या राज्यस्तरीय प्रशिक्षण संस्थामार्फत प्रशिक्षणाचे विविध कार्यक्रम आयोजित केले जातात. या संस्थांकडील अन्य प्रशिक्षणाची कामे व पाणलोट विकासाच्या कार्यक्रमाची व्याप्ती लक्षात घेता या संस्थांमार्फत राज्यस्तरापासून ग्रामस्तरापर्यंत प्रशिक्षणाचे सर्व कार्यक्रम आयोजित करणे अशक्यप्राय असल्याने याकरिता अशासकीय संस्थांचा सहभाग करण्याचे शासनाने वरीलप्रमाणे निश्चित केले. अशा प्रकारे अशासकीय संस्थांची नियुक्ती करताना एकसुत्रा राहण्यासाठी शासनाने विभागीय आयुक्त, औरंगाबाद यांचे मार्फत संस्था निवडीसाठी आवश्यक कार्यवाही केली. विभागीय आयुक्त, औरंगाबाद यांनी केलेल्या शिफारशी व इतर अनुषंगिक बाबींचा सर्वसाकल्याने विचार करून महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषदेच्या कार्यकारी समितीने घेतलेल्या निर्णयानुसार पाणलोट विकासाच्या

कार्यक्रमात अशासकीय संस्थांचा सहभाग सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्था म्हणून करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. सर्व बाबींचा विचार करून आता शासन खालीलप्रमाणे निर्णय घेत आहे

शासन निर्णय

राज्यात पाणलोट विकासाची यशस्वी व कार्यक्रम अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्य ते ग्रामपंचायत या स्तरापर्यंत सर्व संबंधितांना सातत्याने प्रभावी व दर्जेदार प्रशिक्षण देण्यात यावे. हे प्रशिक्षण प्रामुख्याने यशदा, पुणे व वनामती, नागपूर या सारख्या राज्यस्तरीय संस्था व राज्यातील प्रथितयश अशासकीय संस्थामार्फत देण्यात यावे.

२. राज्यात सध्या DPAP, IWDP व Hariyali अंतर्गत सुमारे ४००० पाणलोट विकास प्रकल्प मंजूर आहेत. या प्रकल्पांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी ग्रामपंचायत ते तालुका स्तरापर्यंत प्रभावी प्रशिक्षण देणे अगत्याचे आहे. तसेच हे सर्व प्रकल्प निश्चित कालावधीत पूर्ण करावयाचे आहेत म्हणून सध्या खाली दर्शविल्याप्रमाणे २१ अशासकीय संस्थांची त्यांच्या नांवासमोर दर्शविलेल्या जिल्ह्यांसाठी सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्था (**Supporting Training Institute**) म्हणून नियुक्ती करण्यात येत आहे. या संस्थांची नियुक्ती मा.मुख्यमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखालील महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषदेच्या कार्यकारी समितीने घेतलेल्या निर्णयानुसार करण्यात येत आहे.

अ.क्र	सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्था	जिल्हा
१	२	३
१	हिंद स्वराज ट्रस्ट, जि.पुणे	ठाणे,अहमदनगर,पुणे
२	रुरल कम्युन्स अनुभविक प्रशिक्षण केंद्र, जि.रायगड	रायगड, रत्नागिरी
३	गोमुख एनव्हार्डनमेंटल ट्रस्ट फॉर सस्टेनेबल डेव्हलपमेंट, जि.पुणे	सिंधुदुर्ग
४	बॉस्को ग्रामीण विकास केंद्र, जि.अहमदनगर	नाशिक
५	श्री अष्टविनायक शैक्षणिक व सांस्कृतिक मंडळ, जळगाव	नंदूरबार
६	बॉटर, अहमदनगर	धुळे,अमरावती
७	राष्ट्रीय वनश्री संगोपन संस्था, जि.जळगाव	जळगाव
८	अभिनव मानव हितवादी संस्था, सातारा	कोल्हापूर
९	ॲक्शन फॉर अंग्रिकल्चरल रिन्युअल इन महाराष्ट्र, (अफार्म),जि. पुणे	सातारा,सांगली
१०	महर्षि विवेकानंद समाजकल्याण संस्था, जि.सोलापूर	सोलापूर
११	दिलासा जनविकास प्रतिष्ठान, जि.औरंगाबाद	नांदेड,अकोला
१२	मराठवाडा शेती सहाय्य मंडळ,जि.औरंगाबाद	औरंगाबाद ,जालना, बुलढाणा
१३	मानवलोक, अंबेजोगाई जि. बीड	बीड, लातूर
१४	आनंद ग्राम कृषि विकास मंडळ, गिरवली, जि.उस्मानाबाद	उस्मानाबाद
१५	लोकशिक्षण प्रसारक मंडळ, जि.औरंगाबाद	परभणी
१६	लोक प्रतिष्ठान, जि.उस्मानाबाद	हिंगोली
१७	कर्मवीर प्रतिष्ठान, जि.जालना	वाशिम
१८	धरामित्र, जि.वर्धा	यवतमाळ ,वर्धा,
१९	बाप्पा प्रतिष्ठान जिल्हा पुणे	नागपूर
२०	वनराई, नागपूर	गोंदीया,गडचिरोली,चंद्रपूर
२१	बजरंग रिसर्च फाउण्डेशन, मु.पो.महासांगवी ता. पाटोदा जि.बीड	भंडारा

३. सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्थेची नियुक्ती केंद्र पुरस्कृत DPAP व IWDP या कार्यक्रमांतर्गत मंजूर असलेल्या पाणलोट विकासाच्या यशस्वी व गतिमान अंमलबजावणीसाठी करण्यात येत आहे.

३.१ यासाठी सदर संस्थाची कर्तव्ये व जबाबदा-या खालीलप्रमाणे राहतील.

(i) पाणलोट विकासाच्या कार्यक्रमात PIA/WDIशी निगडीत ग्रामस्तर ते तालुकास्तरापर्यंत सर्व संबंधितांना सातत्याने प्रभावी प्रशिक्षण देऊन त्यांची क्षमतावृद्धी (Capacity Building)करणे. यात प्रामुख्याने पाणलोट विकासपथक, प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरण यंत्रणा/प्रमुख,ग्रामपंचायत सदस्य, गावपातळीवरील शासकीय अधिकारी/कर्मचारी, स्वयंसहाय्य गट,उपभोक्ता गट,पाणलोट संघ सदस्य/पाणलोट समिती सदस्य/ ग्रामविकास समिती, पाणलोट सचिव/ स्वयंसेवक इत्यादिंचा समावेश राहिल.

(ii) प्रशिक्षण दर्जेदार व प्रभावी होण्यासाठी योग्य प्रकाराचे व वस्तुनिष्ठ प्रशिक्षण साहित्य तयार करून विविध माध्यमाद्वारे (पोस्टर्स, सी.डी., पुस्तिका इ.) त्याचा उपयोग करणे. याव्दारे प्रशिक्षण अधिक उपयुक्त व लोकाभिमूख होईल याची दक्षता घेणे

(iii) पाणलोट विकास प्रकल्प यशस्वी होण्यासाठी प्रकल्प सर्वक्षण आणि अंमलबजावणी यासाठी आवश्यक असलेल्या सर्व बाबीकरिता तांत्रिक व अन्य मार्गदर्शन(Handholding) करणे .

(iv) दिलेले तांत्रिक मार्गदर्शन व प्रशिक्षण यानुसार होणा-या अंमलबजावणीचा आढावा व सनियंत्रण वेळोवेळी करणे.

(v) प्रशिक्षणामध्ये सुसुनिता व समानता राहण्यासाठी सर्व राज्यस्तरीय प्रशिक्षण संस्था (यशदा, पुणे व बनामती, नागपूर इत्यादि) व पाणलोट विकासाशी संबंधित विभाग प्रमुख यांच्याशी वेळोवेळी समन्वय ठेवणे

(vi) घेण्यात आलेल्या प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे अभिलेख ठेवण्यात यावेत व त्याचे अहवाल नियमितपणे प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरणा व प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा यांना सादर करावेत.

३.२ मानधन

नियुक्त केलेल्या सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्थांना केंद्र शासनाच्या सूचनानुसार प्रशिक्षण बाबीकरिता देय असलेल्या निधीच्या अधिन राहून प्रकल्प किंमतीच्या ३ टक्के इतके मानधन देय राहिल. सदर मानधन खालीलप्रमाणे प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा यांचेमार्फत थेट अदा करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. तसेच सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्था यांचेमार्फत प्रत्यक्ष दिल्या जाणा-या प्रशिक्षणानुसार अनुज्ञेय असलेले मानधन अदा करण्यात येईल. देय होणा-या मानधनाच्या निधीतील ५० टक्के रक्कम प्रथम वर्षी आगावू देण्यात येईल. या निधीचे उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर केल्यावर ३० टक्के निधी अदा करण्यात येईल व प्रकल्प पूर्ण झाल्यावर उर्वरित २० टक्के निधी देय राहिल.

३.३ नियुक्तिचा कालावधी

सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्थांची नियुक्ती शासन निर्णय निर्गमित केलेल्या दिनांकापासून २ वर्षाकरीता राहिल. नियुक्त केलेल्या संस्थेच्या कामाचा आढावा शासनामार्फत वेळोवेळी घेण्यात येईल. संस्थेची कामगिरी असमाधानकारक असल्याचे आढळून आल्यास नियुक्ती रद्द करण्याचे अधिकार शासनास राहतील

३.४ सनियंत्रण

सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्थामार्फत घेण्यात येणा-या प्रशिक्षणाच्या कार्यक्रमाचा आढावा व सनियंत्रणाची जबाबदारी शासन निर्णय क्र. अप्रैल-२००६/प्र क्र १०३/जल-२०, दि. १४ डिसेंबर २००६ अन्वये गठीत केलेल्या जिल्हा व विभागीय स्तरावर गठित केलेल्या समितीची राहिल .

४. संदर्भाधिन दिनांक १९ ऑक्टोबर, २००९ च्या शासन निर्णयान्वये नियुक्त केलेल्या मातृसेवाभावी संस्था या आदेशान्वये आता अस्तित्वात राहणार नाहीत.

५ हे आदेश वित्त विभागाचे अनौपचारीक संदर्भ क्र ३२१/ व्यय-१५ दिनांक १४ ऑगस्ट, २००६ अन्वये निर्गमित करण्यात येत आहेत.

६. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक २००७ १००१ १९१७ १६००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावाने

(रेखा भिडे)

उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा.राज्यपाल यांचे सचिव,

मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,

मा.उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव,

मा.मंत्री व मा. राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,(सर्व)

मा मंत्री (जलसंधारण) यांचे खाजगी सचिव

मा.उपाध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषद

मा राज्यमंत्री जलसंधारण यांचे स्वीय सहायक

महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषदेचे सर्व सदस्य**नावाने

मा.मुख्य सचिव, यांचे सहसचिव

अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव सर्व मंत्रालयीन विभाग

प्रधान सचिव (रोहयो व जलसंधारण) यांचे स्वीय सहायक

विभागीय आयुक्त, (सर्व)

आयुक्त (कृषि), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक

प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, नागपूर,

महासंचालक, यशवंतराव चळ्हाण विकास प्रशिक्षण संस्था, पुणे.

संचालक, वनामती,नागपूर

संचालक, सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र राज्य,पुणे.

संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन, पुणे.

संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे.

संचालक, महाराष्ट्र सुदूर संवेदन केंद्र, नागपूर

जिल्हाधिकारी (सर्व)

मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, (सर्व)

मुख्य अभियंता, लघु पाटबंधारे (स्थानिक स्तर), पुणे.

सर्व कुलगुरु, सर्व कृषि विद्यापीठे,

सह संचालक (कृषि) (सर्व)

सहसंचालक सामाजिक वनीकरण,(सर्व)

उप आयुक्त, (विकास) (सर्व)

उपायुक्त रोहयो/विशेष कार्यकारी अधिकारी(रोहयो)सर्व

प्रकल्प संचालक,/कार्यक्रम अधिकारी, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा, (सर्व)

जिल्हा कोषागार अधिकारी,(सर्व)

महालेखापाल-१/२, महाराष्ट्र, मुंबई/नागपूर,

वित्त विभाग/नियोजन विभाग

सर्व सहाय्यकारी प्रशिक्षण संस्था (सर्व)**नावाने

महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क (प्रसिद्धीकरीता),

सर्व उपसचिव/अवर सचिव/,कक्ष अधिकारी ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

निवड नस्ती, (जल २०) ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.